

Ruka v ruke za hudbou – mnohovrstevnosť a obojsmernosť vzťahu dieťa-dospelý v umení a jeho prejavy v tvorbe Juraja Hatríka

PaedDr. Eva Čunderlíková, PhD.

Asociácia učiteľov hudby Slovenska

Hudobná a tanečná fakulta Vysokej školy múzických umení Bratislava

„... dieťa je v mnohých smeroch najcennejšou súčasťou ľudskej osobnosti a životu každého jedinca dodáva presne to isté, čo do rodinného života vnáša skutočné dieťa: radosť, pôvab a tvorivú iniciatívu.“

Eric Berne

Pri stanovení témy môjho referátu som ani netušila, do akej zložitej a rozsiahlej oblasti som načrela. Materiál, ktorý sa mi postupne vynáral, bol nielen mnohovrstevný (to som vedela už na začiatku) a vo vzťahoch obojsmerný (aj to som mala orientačne zmapované), ale v mysli sa mi vynárali stále nové a nové otázky. Než ich predostriem, uvediem jedno základné konštatovanie: **Skúmanie vzťahu dieťa – dospelý v umení nie je len vecou umeleckej pedagogiky.** Napriek tomu je potrebné uviesť niekoľko poznámok z tejto oblasti, ktoré nás povedú ďalej.

Moderná vývinová psychológia hovorí, že človek vo svojom prenatálnom a ranom vývoji prechádza všetkými štádiami vývinu ľudstva. Rovnako dnes nikto nepochybuje o zdedenej genetickej výbave každého jedinca, ktorej súčasťou sú určité vlohy, vrodené dispozície, ani o potrebe ich cieleného a dokonca celoživotného rozvíjania. Vzájomný pomer daného a získaného (výchovou, vzdelávaním, sociálnymi a dobovými kontextami, vplyvom médií a pod.) je premenlivý a závislý ako od systému, foriem a metód výchovno-vzdelávacieho pôsobenia, tak i od iných faktorov, súvisiacich s celkovým vývojom spoločnosti... Napriek rýchlemu tempu rozvoja civilizácie však človek dnes vôbec nedozrieva rýchlejšie; má síce viac informácií, vyššiu životnú úroveň, vďaka mobilite a informačným technológiám rýchlejší kontakt s ktorýmkoľvek miestom na zemi – dieťa však zostáva dieťaťom, potrebuje svoj čas na rozvoj vlastnej osobnosti, potrebuje dozrieť...

Otázka prvá: Čo znamená pre tvorcu dieťa, resp. detský fenomén? Hľadáme ich spoločné vlastnosti.

K najvýraznejším znakom detskej psychiky patria: *synkretizmus (celostné vnímanie), eidetizmus (schopnosť živej predstavivosti), konkretizmus (splývanie myšlienky a reálneho*

objektu), prezentizmus a topizmus (žijem tu a teraz), egocentrizmus (vnímanie cez seba, cez svoje potreby) a zosobňujúci dynamizmus (všetko okolo je živé a vyvoláva citové väzby). (podľa J. Hatríka, prednášky z pedagogiky 2010, rkp.)

Tvorca (nielen umelec, ale každý tvorivý človek) by si mal v určitej miere uchovať každú z týchto vlastností aj v dospelosti; samozrejme, v zrelej a kultivovanej podobe. Z nich vyplývajú hlavné predpoklady tvorcu: popri uvedomelosti je to „spontaneita, invencia, schopnosť postrehnúť v okamžiku vzťahy medzi prvkami podnetov, udalostí, predmetov, situácií... ...nevedomé procesy ako intuícia, imaginácia, fantázia, inšpirácia a pod.“ (Krbat'a 2008 s. 159)

Otázka druhá: V akej vzájomnej pozícii sa tvorca a dieťa nachádzajú? Dieťa ako osoba stojaca mimo tvorcu (ten druhý) alebo dieťa ako súčasť tvorcu (v každom dospelom je kus dieťaťa...)?

Z toho vyplýva **otázka tretia:** Ako sa pri tvorbe navzájom ovplyvňujú?

Jeden vzťah smeruje od tvorcu k dieťaťu:

- **Tvorba pre deti** – dieťa ako adresát: interpret, poslucháč, cieľ umelecko-výchovného pôsobenia (objekt edukácie). Sem patria skladby určené výchove interpreta (venovali sa im veľkí majstri ako J. S. Bach, R. Schumann, P. I. Čajkovskij, B. Bartók, Z. Kodály a mnohí iní až do súčasnosti; táto tvorba je nie celkom vhodne nazývaná „inštruktívna“). Tiež koncerty a divadelné predstavenia, smerujúce k výchove poslucháča.

Druhý vzťah smeruje od dieťaťa k druhému človeku (dieťaťu, dospelému):

- **Tvorba inšpirovaná deťmi** – dieťa ako inšpirácia, iniciátor vzniku umeleckého diela (napr. M. P. Musorgskij, R. Schumann, J. Cikker a i.).
- **Tvorba detí** – napodobňovanie, hra, improvizácia, elementárna kompozícia.

Je tu však i **vzťah tretí**, pri ktorom dochádza k dotykom, spojeniam, až k vzájomnému splývaniu – **spolutorbe**. Dieťa ako partner, a to v oboch pozíciách, v oboch vrstvách – ako reálny spolutorca i ako vlastnosť, princíp, detský element, ktorý je hnacím motorom kreativity...

Slovenský skladateľ **Juraj Hatrík** (1941) bol donedávna vnímaný predovšetkým ako autor mnohých *skladiieb pre deti a mládež*, ktoré detského interpreta vedú k rozvíjaniu interpretačných zručností v prepojení s rozvíjaním sluchovej predstavy a ku vzťahu k súčasným vyjadrovacím prostriedkom hudby (v sólovej i komornej hre, zborovom speve, skomponoval i viacero skladiieb pre mládežnícky orchester) na jednej strane a ako autor celého radu *hudobno-scénických projektov* (rozhlasové a televízne relácie, výchovné koncerty pre školy) na strane druhej. Obe tieto oblasti spája – rovnako, ako vo väčšine jeho tvorby pre dospelého poslucháča – mimohudobná inšpirácia; jeho skladby sú hudobné obrazy, hudobným gestom vyjadruje konkrétne situácie či citové stavy, vyvoláva predstavy, i keď nemusia (ani nemôžu) byť u každého poslucháča úplne rovnaké. V Hatríkovej tvorbe určenej deťom je to však pravidlom: názvy skladiieb sú takmer vždy vyjadrením konkrétnej situácie, nálady či citového stavu, ktoré úzko korešpondujú s hudbou, možno dokonca povedať, že sú „hudobne materializované“. Často sú jednotlivé časti cyklov prepojené do vyšších celkov s jednotiacim obsahovým zameraním (rozprávky, príbehy), pričom neraz rozvíja originálne motívy detí (svojich synov a vnučky v skladbách *Variácie na synovu tému*, *Rozprávky pre Barborku*). V tvorbe pre dospelého poslucháča, najmä z ostatného tvorivého obdobia, je silne zastúpený detský element, vychádzajúci z jeho vlastného vnútra – zakomponovanie vlastných juvenálnych motívov a tém či materiálu z vlastnej tvorby pre deti do veľkých kompozícií (symfonická báseň *Litánie okamihu*, koncertná fantázia pre klavír a orchester *Ecce quod Natura...*, mizanscéna pre komorný súbor *Klisko 1951* a i.)

V ostatných rokoch sa u Juraja Hatríka vykryštalizoval nový prístup, ktorý sa ukazuje ako originálny a mimoriadne perspektívny pri výchove mladého hudobníka. Je ním spolupráca dospelého umelca a dieťaťa. Prejavuje sa to už viac ako štvrtstoročie v novej koncepcii výchovných koncertov pre školy ako hudobno-scénickej divadelnej kompozície, kde zapája do diania na javisku i deti z publika (najčastejšie ako „asistentov“ v dramatickej akcii, ale „detský orchester“, zložený z náhodne vybraných hráčov na ľahkoovládateľných nástrojoch z publika nájdeme napríklad v programoch *Červené jablčko*, *O Markulke a vlčkovi – Jablčkovi* a i.); nadväzne pri budovaní hudobno-scénických projektov v spolupráci dospelých (umelcov, študentov, učiteľov) a žiakov *Statočný cínový vojačik*, *Bájky o Levovi*, *Balady o dreve*, *Spievaj, klavír!*, *Legenda o Breze* a i.

Najnovšie a najužšie prepojenie nachádzame v skladbách, kde dieťa a dospelý interpret vstupujú do vzájomného vzťahu, spoločne vytvárajú jedno gesto, jednoliatu hudobnú štruktúru. Každý na svojej úrovni vývoja.

Prvým náznakom v tomto smere je cyklus cyklov *Pod' do môjho náručia* (1991) pre klavír 3- a 4-ručne (1. *Pod' do môjho náručia* – 2. *Päťoro pesničiek-hračičiek* – 3. *Štvoro pesničiek-herečiek*). Dieťa hrá jednoduchú melódiu (vo vzostupnej náročnosti od jednoduchých riekaniek po náročné ľudové piesne). Dospelý v prvom cykle pre najmenších si dieťa posadí na kolená, dieťa hrá v strednej polohe klavíra, dospelý okolo neho dotvára hudobný obraz. V ďalších dieloch prechádza na hru štvorročne.

ukážka 2 častí z cyklu *Pod' do môjho náručia* – video, M. Slaninová so svojou žiačkou (0:47)

TRNKA

Žartovne

DÁŽĎ

Nežne, pokojne

Obdobný princíp uplatnil i v cykle duet pre malú a veľkú violu *Malý a veľký – ruka v ruke* (2006) – tu nevychádza z ľudovej tradície, ide o komponované poetické hudobné obrázky s konkrétnymi názvami (napr. *Zapúšťanie korienka, Páperie, Fúkanie do púpavy* a pod.)

ukážka audio z CD *Impastamenti sottili – drobné splynutia (Páperie, Líc a rub)* (1:56)

1.c Páperie

Moderato e leggiero

Viola piccola *p*

Viola grande (ad lib. Violino) *mf* con sord.

1.d Líc a rub

Energico ma giocoso

Viola piccola *f* *mf*

Viola grande (ad lib. Violino) *f* *leggiero* *p* *sub.f* *mf*

rall. *a t.* *rall.*

V ďalšom kroku nadviazal na predchádzajúce pokusy zapojiť deti do interpretácie diel, určených dospelému publiku – napríklad spoluúčinkovanie detského zboru v skladbách *Modlitba za lásku* či *Ad matrem*, detského/dievčenského zboru a ľahkoovládateľných nástrojov v *Dvoch portrétoch a Epilógu 2009*, včlenenie *Piesne pre malú Rae* do klavírnej sonáty *Stopy* – a bol inšpirovaný cimbalistkou Enikő Ginzery. Originálna zvukovo a technické možnosti nástroja prinútili skladateľa vytvoriť voľnejšie tvarovo i výrazovo koncipovaný celok. Partitúru *Fogli d'album – impastamenti sottili* (2009) tvorí rad segmentov, založených na opakovaní, priradovaní a rozvíjaní daných melodických a rytmických modelov, ktoré si deti osvojujú sluchom.

V 1. skrinke – *Dotyky* sa skutočne iba dotýkajú, detskí hráči (spolu 10) majú v ruke iba jeden nástroj (paličky, triangel, maracas, bubienok a i.), reagujú na gesto cimbalistu a dotvárajú ho.

V 2. skrinke – *Spojenia* sa stávajú partnermi, ktorí sa zhovárajú a dopĺňajú. Hudobné tvary sú zložitejšie, zapájajú sa viacerí hráči súčasne, pričom vstupujú do vnútra gesta.

Vyvrcholením je 3. časť (skrinka) – pieseň *Cantabile*, kde všetci zúčastnení spoločne prežívajú radosť z hudby. Melódiu (pôvodne vlastnú melódiu piesne z mladosti, venovanej matke) autor použil aj vo svojom rozprávkovom cykle *Medzi Trpaslúškami*, kde je *Piesňou Hankinho liečivého prameňa*; jej klavírnu podobu nachádzame v zbierke *Spievaj, klavír!*. *Cantabile* je však novou kvalitou, v ktorej text určuje výraz, spôsob interpretácie:

*Poco Andante, caldo assai
e Moderato, sempre legato –
parlando mai, parlando mai!
Volta per volta affabile,
non troppo Grave, slanciato, soave,
cantabile, cantabile...*

„...definitívna podoba skladby sa rodí až v priamom kontakte detí a profesionálneho cimbalistu. Preto podtitul znie: skladba – projekt... Všetko stojí na krehkom základe emočného porozumenia, na geste; deti nemajú noty – prvky skladby si osvojili sluchom, často improvizujú podľa situácie a nálady, pod vplyvom osobnosti sólistu. Pri tomto vrátkom a vzácnom spojení ide však aj o to, aby sme sa ako pedagógovia hudby dokázali sami nechať viesť: aj dieťa vie – a často je k tomu priam povolane – byť tým, kto vedie, kto stiskom svojej menšej, menej skúsenej ruky odovzdáva posolstvo i poznanie. Nesie ho v duši ako starý klenot prvotnej čistoty, ktorá na nás hľadá „prostým okom úmyslu“ a volá nás k tomu, čo autor tejto duchovne hlbokkej metafory, holandský rehoľník z prelomu 14. a 15. storočia Tomáš Kempenský popisuje ako „dve krídla“, ktorými sa povznášame k nebesiam – k čistote a prostote...“¹

¹ Autorský text v programe k premiérovému uvedeniu skladby.

Jednotlivé segmenty skriniek možno vyberať a spájať a uvádzať ako scény. Počas prípravy premiérového naštudovania autorom so žiakmi ZUŠ Jozefa Kresánka v Bratislave, ktorú som mala možnosť sledovať, deti vymýšľali aj názvy jednotlivých segmentov, podľa toho, aké obrazy hudba vyvolávala v ich predstavách.

úryvok z 1. skrinky – Dotyky

D₂ Acuto, non troppo
Reco - reco

Maracas (shake) *sfz* *sim.* *sfz* *sfz*

f *sfz* *sim.* *meno f*

mf *f* *mf* *p* *pp*

Tamburina

sfz *mf* *p* *pp*

Reco *Reco* *Reco* *Reco*

allarg.

úryvok z 2. skrinky – Spojenia

B₁ Andante con moto, rubato e sognando

p *mf*

Reco *Reco*

ukážka video z koncertu 23. februára 2010, Zrkadlová sieň Primaciálneho paláca v Bratislave (3:17)

Najnovším počinom v tejto línii je cyklus *Graffiti in misura di Carl Czerny, op. 299* z júla 2014, kde autor prejavil svoj zmysel pre hravosť a recéziu: vybraným šiestim Czerného klavírnym etudám, ktoré patria k stabilnému repertoáru v pravom slova zmysle „inštruktívnej“ tvorby v základných umeleckých školách „primaľoval fúzičky“: jeden hráč sedí za klavírom a hrá originál, ďalší dvaja okolo vtipne a súlade s pôvodnou hudbou sa na neho napájajú...

Ako to riešia výtvarníci

4- ročné dieťa priraľuje k hlave telo, matka – ilustrátorka ho dotvorí.

Matka vyrába plyšové hračky podľa detských kresieb.